

הקבלת פני רבו ברגל

הרב עזריאל זילבר

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. מקור החיוב להקביל פני רבו
 1. הגמרא במסכת ראש השנה - פתח בשבת וסיים ברגל
 2. הגמרא במסכת סוכה - הגבלת הדין
 3. שיטת רבינו חננאל - חיוב "עולה ויורד"
 4. שיטת הריטב"א - הגדלת החיוב
 5. שיטת הרמב"ם ויתר הראשונים - צמצום החיוב לרגל בלבד
 6. שיטת ה"נודע ביהודה" לעומת שיטת "יערות דבש" - הקשר לבית המקדש
 7. שיטת ה"טורי אבן" - חיוב ברגל ובראש בשנה
 8. סיכום השיטות
- ג. משמעות החיוב להקביל פני רבו.
 1. סיבת החיוב וחיוב הנשים
 2. יסוד החיוב - דאורייתא או דרבנן
- ד. פסיקת ההלכה
 1. השמטת הטור והשולחן ערוך
 2. שיטת ה"מגן אברהם" - "חיוב", "מצווה" ו"ענין"
 3. הקבלת פני הרב למעשה

א. פתיחה

הקשר הבלתי אמצעי, שבין הרב לתלמידו, היה תמיד היסוד המרכזי שבהעברת תורה שבעל-פה בפרט על פי ההלכה¹: "דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכתבם", ששימרה שנים רבות מצב שבו כל התורה שבעל פה הועברה מדור לדור ללא ספרים. גם כאשר התירו לכתוב, מחוסר ברירה, את התורה שבעל פה בהסתמך על הפסוק (תהילים קיט, כו): "עת לעשות לה' הפרו תורתך", נשמר הקשר שבין הרב לתלמיד, הכולל בתוכו הלכות רבות, הנוגעות בעיקר לכיבוד הרב ע"י התלמיד. מובן שנעשתה

1. תמורה יד : גיטין ס.

הבחנה בין רבו המובהק: "דהיינו שרוב חכמתו ממנו, אם מקרא - מקרא, אם משנה - משנה, אם גמרא - גמרא" כלשון ה"שולחן ערוך" (יו"ד סימן רמב סעיף ל) וכתוספת הרמ"א בהגה (שם): "ובימים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלימדו הפלפול...רק במי שלמדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר", לבין רבו שאינו מובהק.

אחת ההלכות שקשורות, בין היתר, לנושא של "כבוד רבו" היא דברי ר' יצחק²: "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל", שמדברי הגמרא משמע בפשיטות שאין חולק עליה, שהרי היא נלמדת מפסוק - כפי שיבואר. אלא שבפסיקת ההלכה, אף שהרמב"ם (הלכות ת"ת ה', ז') הביאה, לא הובאה בטור ובשולחן ערוך. לפיכך יש לברר את ההלכה ואת מקורה ומדוע הושמטה, והאם חייבים לקיימה גם בימינו. בפרק הראשון, נעסוק במקור החיוב על פי הגמרא ומפרשיה השונים. בפרק השני, במהות הענין של "הקבלת פני רבו" ובפרק השלישי - בפסיקת ההלכה.

II. מקור החיוב להקביל פני רבו

1. הגמרא במסכת ראש השנה - פתח בשבת וסיים ברגל

במסכת ראש השנה (טז:): מופיעים דברי ר' יצחק יחד עם עוד אמירות ודינים שלו. ר' יצחק לומד ש"חייב אדם להקביל פני רבו ברגל" מהפסוק בו שואל בעלה של השונמית את אשתו מדוע היא הולכת אל הנביא אלישע (מלכים ב' ד' כג'): "מדוע את הולכת אליו היום, לא חודש ולא שבת". לאחר הבאת הפסוק מוסיפה הגמרא: "מכלל דבחודש ושבת איבעי לה למיזל", כלומר, שהיתה השונמית צריכה ללכת אל הנביא כל ראש חודש וכל שבת. הקושי בדברי ר' יצחק הוא, שמהפסוק אכן משמע שחייב להקביל פני רבו כל חודש וכל שבת, כסיום דברי הגמרא, ור' יצחק מחייב להקביל פנים רק ברגל. הקושי אינו רק מהפסוק אלא שהגמרא סותרת לכאורה את עצמה. פותחת בחיוב להקביל פנים ברגל ומסיימת בחיוב גדול הרבה יותר, כל חודש וכל שבת. אין נראה לומר שיש כאן שתי דעות שונות, כי הגמרא לא מציגה זאת כמחלוקת. מעבר לפשט הגמרא, יש לדון בעצם החיוב, האם הוא מן התורה, מדברי קבלה, או מדרבנן, שמא אף אינו חיוב מוחלט אלא בגדר "מצוה". כמו כן, יש לדון מיהו "רבו" המוזכר בדברי ר' יצחק, האם דוקא רבו המובהק או לא.

2. ראש השנה טז: , סוכה כז:

עוד יש לברר מהו טעם המצוה, מתוך העולה לכאורה מן הגמרא, שאף נשים חייבות, שהרי מאישה למדנו דין זה.

2. הגמרא במסכת סוכה - הגבלת הדין

במסכת סוכה (כו:): מופיעים דברי ר' יצחק כקושיא על ר' אליעזר. מסופר שם בבבלייתא על ר' אלעאי שהלך להקביל פני ר' אליעזר רבו ברגל בעיר לוד. ר' אליעזר ביקר את התנהגותו זו של תלמידו ואמר לו: "אלעאי, אינך משובתי הרגל!" שהיה ר' אליעזר משבח את העצלנים שאינם יוצאים מביתם ברגל, שנאמר "ושמחת אתה וביתך". הגמרא מקשה על ר' אליעזר מדינו של ר' יצחק, שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, ומתרצת: "הא דאזיל ואתי ביומיה, הא דאזיל ולא אתי ביומיה". כלומר, רק אם יכול לחזור לביתו באותו יום חייב להקביל פני רבו. ר' אלעאי ננזף על ידי ר' אליעזר, כי בא ממקום רחוק.

גמרא זו עוררה אף היא דיונים רבים. האם התנאי של "אזיל ואתי ביומיה" נפסק להלכה? מדוע מקשים מר' יצחק שהוא אמורא (כנראה ר' יצחק נפחא) על ר' אליעזר שהוא תנא? מתי אירע הסיפור הזה, האם בזמן שבית המקדש עוד היה קיים או לאחר החורבן?

על שתי השאלות האחרונות נראה לענות, שכיון שר' יצחק דרש את דינו מפסוק, לא נראה שר' אליעזר יחלוק עליו. כמו כן, מסתבר שהסיפור היה לאחר החורבן, כי אם לא כן מדוע לא עלו ר' אליעזר ותלמידו לרגל. יתר על כן, מדוע ר' אליעזר משבח את העצלנים שאינם יוצאים מבתיהם, הרי מצוה לעלות לרגל! עוד נראה מהמסופר בביצה (ה. - ה:): על כרמו של ר' אליעזר במזרח לוד - שהיה זה בתקופה שלאחר החורבן. ומסתבר שלפני החורבן ר' אליעזר גר בירושלים והיה תלמידו של ר' יוחנן בן זכאי יחד עם חברו ר' יהושע³. אף ללא קשר לסיפור, יש לדון מהי ההשלכה שיש לחורבן בית המקדש לחיוב זה של הקבלת פני רבו. דבר זה ידון אי"ה לקמן בבירור שיטת ה"נודע ביהודה" לעומת שיטת ה"יערות דבש". כבר בשלב זה ניתן להעיר שבזמן שבית המקדש היה קיים, היה יותר נוח להקביל פני רבו כאשר גם התלמיד וגם הרב היו בירושלים.

בענין "אזיל ואתי ביומיה" נברר לקמן בדעת הרמב"ם אם תנאי זה נפסק להלכה.

3. כמסופר בגיטין נו. על ר' אליעזר ור' יהושע שהבריחו את רבם מירושלים.

עוד יש לשים לב לשנוי לשון בין הגמרא בראש השנה לגמרא בסוכה. בראש השנה נאמר, לאחר הבאת הפסוק, "מכלל דבחודש ושבת איבעי לה למיזל" ובסוכה: "מכלל דבחודש ושבת מיחייב איניש לאקבולי אפיה רביה".

3. שיטת רבינו חננאל - חיוב "עולה ויורד"

רבינו חננאל על הגמרא בראש השנה כותב: "ואקשינן - והא ברגל אמרנו! ופרקינן, אם רבו שרוי במקום קרוב לו, חייב להקביל פניו בכל חודש ושבת, ואם הוא במקום רחוק - חייב להקבילו ברגל". מדבריו עולה, שלפי גרסתו, הגמרא עצמה שואלת מדוע ר' יצחק חייב בהקבלת פני רבו ברגל בלבד. ועונה הגמרא עצמה שיש שני דינים. אם רבו קרוב אליו, ילך אליו כל שבת וכל ראש חודש ואם רבו רחוק - לפחות לא ימעט מראיית פניו ברגל. מכיון שמדובר על שבת, צריך לומר שרבו קרוב אליו כדי הילוך של שבת עם עשיית עירובי תחומין. נמצא שיש כאן דיון בשני אנשים, הגר קרוב חייב בכל ראש חודש ובכל שבת. מסתבר שהטעם הוא שבשבת לא עובדים ויש זמן להקביל פני רבו, וכנראה גם בראש חודש היו ממעטים בעבודה⁴. הגר רחוק יותר - דיו שיקביל פני רבו ברגל. לפי דברי ר"ח, יתורצו הקושיות בהן פתחנו. אכן מהפסוק משמע חיוב בכל חודש ובכל שבת, אלא שר' יצחק דיבר על הגר רחוק מרבו שלפחות יקביל פניו ברגל.

התוספת בגמרא: "מכלל דבחודש ושבת איבעי לה למיזל" נראה שאינה מדברי ר' יצחק, אלא עורך הגמרא, רב אשי, הוסיף הסבר כיצד נלמד הדין מהפסוק. אכן הפסוק מתייחס לאדם הגר קרוב לרבו. יתכן עוד, שאלו דברי ר' יצחק עצמו ואף שנאמרו בארמית ודינו של ר' יצחק בעברית, צריך לומר שארמית היתה שפת הדין בבית המדרש ובעברית סיכמו את ההלכה.

כאן יש מקום להעיר, שבפשט דברי הפסוק: "מדוע את הולכת אליו היום, לא חודש ולא שבת", כתב הרד"ק בשם אביו, שבעלה של השונמית אמר לה, מדוע את הולכת לנביא אלישע, הרי לא עבר חודש ואפילו לא שבת, מאז שראית אותו בפעם האחרונה. גם לפי הסבר זה, דרשת ר' יצחק משתמעת מהפסוק, שלא עברה שבת מאז שראתה אותו כי כך היה מנהגה. אם כי ניתן להסביר שכך אירע באופן מקרי שראתה את הנביא לאחרונה.

בעל "יפה עיניים" מפנה למדרש רבה (ויקרא פרשה יח), שם מסופר על ר' שמעון בן חלפתא שהיה עולה ושואל בשלומו של ר' יהודה הנשיא (בציפורי) כל חודש

4. עיין בדעת מקרא לשמואל א', כ', הערה 62 ולקמן בדברי ה"פני יהושע".

וחודש. המפרשים שם (רד"ל ומתנות כהונה) מסבירים שעשה זאת מכח החיוב להקביל פני רבו בראש חודש הנובע מגמרתינו.

ב"שדי חמד" (ח"ג עמוד 63) מביא מדברי הזוהר הקדוש (מדרש הנעלם בראשית קכו, א) שחייב אדם לקבל פני רבו בראש חודש, ובמקום נוסף בזוהר (דברים רסה, ב) בכל ראש חודש ושבת.

4. שיטת הריטב"א - הגדלת החיוב

הריטב"א, על הסוגיא בראש השנה, הלך בדרכו של ר"ח, אלא שהוסיף חיוב חדש על אדם שרבו גר בעירו. ואילו דבריו:

"ואם תאמר אם כן היה לו (לר' יצחק) לומר, חייב אדם להקביל פני רבו בשבת? יש לומר דר' יצחק תפס בקצה האחרון, כי הקבלה הוא בכל תלמיד כפי קירובו לרבו. כי אם הוא בעיר, חייב לראותו בכל יום, ולא סגיא בלאו הכי. ואם הוא חוץ לעיר במקום קרוב, פעם אחת בשבוע או בחודש, וזה שכתוב "מדוע את הולכת אליו היום - לא חודש ולא שבת" - שראית אותו. ואם הוא במקום רחוק יש לו לראותו פעם אחת ברגל. ולא הוצרך ר' יצחק להזהיר אלא למי שרבו במקום רחוק, שלא יתעצל לראותו. ושבת נמי דנקט כולל גם יום טוב".

נראה שבעיקרון הריטב"א הולך בשיטת ר"ח אלא שמוסיף סוג שלישי, שרבו בעיר, ואז חייב להקביל פניו בכל יום. כמו כן משמע מהריטב"א שאין חילוק בין "חודש" ל"שבת", ושניהם נאמרו באדם אחד שגר קרוב לרבו אך לא בעירו. אלא שבעוד שלדעת ר"ח אדם הגר קרוב צריך להגיע בכל חודש וכל שבת, משמע מהריטב"א שהכוונה כל שבת או לפחות פעם בחודש. וכן משמע מדברי הזוהר שהובאו לעיל שנקט פעם חיוב בחודש ופעם בשבת. יתר על כן, הריטב"א מחדש ש"חודש" ו"שבת" לאו דוקא, אלא פעם בחודש או בשבוע ולא דוקא בראש חודש או בשבת. זה לכאורה שלא כדעת ר"ח ולא כזוהר שהדגישו "ראש חודש". יתכן שיש נפקא מינה ביניהם לענין אדם שלא ראה פני רבו בראש חודש או ברגל - האם שייך להשלים ולתקן או לחכות לראש חודש הבא. נראה פשוט שלדעת הריטב"א יהיה חייב להשלים.

יש לציין, שבספור על ר"ש בן חלפתא שהובא לעיל, כתוב שהיה מקביל פני רבי יהודה הנשיא כל חודש, משמע שלא דוקא בראש חודש. עוד יש להעיר, שמלשוננו של הריטב"א "לא חודש ולא שבת - שראית אותו", משמע כאביו של הרד"ק. עיקר חידושו של הריטב"א הוא החיוב להקביל פני רבו שגר בעירו כל יום.

לכאורה אין מקור לדבריו אלו.

ה"מגן אברהם" (או"ח סימן תקנ"ד ס"ק יב') מוצא מקור למצוה להקביל פני רבו בכל יום מהגמרא במסכת חגיגה (ה':) שם מסופר על ר' יעקב איש כפר חיטייא שהיה מקבל פני רבו בכל יום. ה"מגן אברהם" לא התייחס ישירות לריטב"א ואף הגדיר זאת כמצוה גרידא ולא כריטב"א שראה בכך חיוב.

ה"שדי חמד" מוצא אף הוא מקור למצות הקבלת פני רבו בכל יום מדברי הירושלמי (עירובין, תחילת פרק ה) על ר' יוחנן, שהיה מקביל פני ר' הושעיה רבו בכל יום במשך שלוש עשרה שנה על אף שכבר לא היה זקוק ללמוד ממנו תורה. גם ממקור זה משמע רק מצוה.

נראה להסביר את הריטב"א ע"פ דברי הפמ"ג (א"א תקנ"ד ס"ק יב), שהמצוה להקביל פנים בכל יום קשורה למצות תלמוד תורה, וכיון שזה לא שייך באישה, שאינה חייבת בלימוד תורה, נאמר רק חיוב בחודש ושבט, ואף שר' יוחנן הקביל פני רבו בכל יום - אין זו אלא מידת חסידות והריטב"א שדיבר על חיוב, דיבר על תלמיד הזקוק לתורתו של רבו.

5. שיטת הרמב"ם ויתר הראשונים - צמצום החיוב לרגל בלבד

הרמב"ם בהלכותיו אינו מתייחס ישירות לגמרא, אך ניתן ללמוד על שיטתו מדבריו להלכה.

הרמב"ם פוסק (הלכות ת"ת ה', ז'): "וחייב אדם להקביל פני רבו ברגל".

דברי הרמב"ם מובאים בסיום ההלכה הפותחת במילים "וחייב אדם לקום מפני רבו".

עוד מתברר מהמשך דברי הרמב"ם (שם הלכה ט) שהלכה זו נאמרה דוקא ברבו מובהק. דהיינו, שלמד ממנו רוב חוכמתו. מדברי הרמב"ם עולים לכאורה שני חידושים מרכזיים:

א. נראה שחולק על הר"ח והריטב"א, ופוסק שחייב להקביל פני רבו רק ברגל, ולא בחודש ושבט.

ב. צמצום נוסף של החיוב, להקביל פני רבו המובהק - דווקא בו יש חיוב.

אם אכן דעת הרמב"ם, שחייב להקביל פני רבו רק ברגל, יהיה קשה הלימוד מהפסוק וכן סיום דברי הגמרא: "מכלל דבחודש ושבט מיחייב איניש לאקבולי אפיה רביה".

אמנם יש לציין שברמב"ם מהדורת הרב קאפח, מובא הסבר שהרמב"ם לא יחלוק על ר"ח וריטב"א, אלא שהרמב"ם, כר' יצחק עצמו הביא רק את החיוב הקבוע המוטל על כל אדם ולא את החיוב של מי שגר בסמוך לרבו.

אך בפשטות כוונת הרמב"ם לרגל דוקא וכן הבינוהו רוב האחרונים. בפרקים הבאים יובאו הסבריהם של האחרונים לגמרא מהם עולה שהחיוב הוא אכן דווקא ברגל ויתכן שכך הבין הרמב"ם את הגמרא. כאן ברצוני להוסיף, שהמחקר התלמודי האקדמי, הרואה את הגמרא כטקסט שגיבושו הסופי נעשה רק בימות הגאונים ואפילו אחר כך, כנגד העמדה המסורתית שרב אשי ורבינא חתמו את רוב רובו של הש"ס, מלבד קטעים בודדים שצוינו על ידי הראשונים. אותה שיטת מחקר ודאי תסביר שהמשפט "מכלל דבחדש ושבת מיחייב איניש..." הוא מאוחר, ויתכן שלא היה בגירסתו של הרמב"ם, ולפיכך פסק הרמב"ם שחייב להקביל פני רבו רק ברגל.

שיטה זו אינה מקובלת עלי באופן כללי ובפרט בנידון דידן, שהרי הרי"ף, שקדם לרמב"ם והיה לנגד עיניו, העתיק את לשון הגמרא כפי שמופיעה לפנינו.

קושי נוסף ברמב"ם, הוא חידושו השני, שחובת הקבלת פני רבו היא דוקא ברבו מובהק. בדין קימה מפני רבו מחלק הרמב"ם בעקבות הגמרא בין רבו "סתם" לרבו המובהק אך לא פוטר לגמרי ומדוע כאן פטר לגמרי ברבו "סתם".

בספר "מועדים וזמנים" (ח"ד סימן שיז') עמד על קושי זה ותירץ, שמקור הדין הוא מהשונומית שהקבילה פני אלישע הנביא שהיה גדול הדור.

כאשר מדובר בגדול הדור יש גדר מיוחד. בגמרא במסכת ברכות [לא:] מובאים דברי ר' אלעזר ששמואל הנביא היה מורה הלכה בפני רבו, עלי, עוד בהיותו נער, כשאימו הביאתו אל עלי. התוספות שם (ד"ה מורה להלכה) מסביר, שאע"פ שעוד לא למד לפני עלי מכל מקום נחשב עלי לרבו כי: "גדול הדור היה ובא ללמוד לפניו".

בספר "תרומת הדשן" (סימן קלח) הבין בתוספות שיש כאן שני תירוצים. הראשון - שגדול הדור דינו כרבו אף שלא למד לפניו. התירוץ השני - שבא ללמוד לפניו ולכן נחשב עלי כרבו של שמואל. וכן כתב הטור (יו"ד סימן רמד) בשם רבינו פרץ.

בבית יוסף (שם) הביא, שאמנם המהרי"ק חולק על "תרומת הדשן" וסובר שהתוספות הצריך את שני התנאים כאחד, אך להלכה פסק בשולחן ערוך (שם סעיף י) כתרומת הדשן.

על פי דברים אלו, הסביר ה"מועדים וזמנים" את שיטת הרמב"ם, שהצורך ב"רבו המובהק" נלמד ממקור הדין, מאלישע הנביא, שהיה גדול הדור ויש לו דין של

רב מובהק. על דברי ה"מועדים וזמנים" יש להעיר שגדר זה של "גדול הדור" לא מופיע ברמב"ם. אמנם בדין קימה מפני נשיא ישראל, פסק הרמב"ם את דינו כרבו מובהק (הלכות ת"ת ו', ז') אך מדובר רק לגבי דין קימה, הנלמד מגמרא מפורשת לגבי נשיא ולא מתוך השוואה בין השניים.

יתכן להסביר את הרמב"ם כפשוטו. לדעת הרמב"ם, כל הדינים שהוזכרו בגמרא לגבי רבו, הינם רק לרבו המובהק, והדינים הבודדים הנוהגים ברבו סתם, הוזכרו בגמרא וצויינו במפורש כחיוב אף על רבו שאינו מובהק⁵.

יתכן בהחלט, שהר"ח והריטב"א, אף שלא ציינו זאת במפורש, יסכימו לדעת הרמב"ם, שהקבלת הפנים מחוייבת דוקא ברבו המובהק.

חידוש נוסף עולה מהשמטה של הרמב"ם. הרמב"ם השמיט את דין "אזיל ואתי ביומיה" המוזכר בגמרא בסוכה כהגבלה לדין הקבלת פני רבו. ה"כסף משנה" על הרמב"ם מסביר, שהרמב"ם הבין שהגבלה זו נאמרה דוקא לדעת ר' אליעזר, האוסר לאדם לצאת מביתו ברגל, אך אין הלכה כמותו. יש לציין שבעל "הגהות מיימוניות" הביא את הגבלת הגמרא "הא דאזיל ואתא ביומיה" ומשמע שקיבל אותה להלכה, שלא כדעת הרמב"ם.

הרי"ף והרא"ש (למסכת ראש השנה) העתיקו את לשון הגמרא. לפיכך כוונתם לא ברורה דיה, אך נראה שחייבו ברגל בלבד כשיטת הרמב"ם וכפשט לשונו של ר' יצחק. ואמנם לשון הגמרא בראש השנה "מכלל דבחודש ושבת מיבעי לה למיזל" פחות מחייבת מהלשון בגמרא בסוכה: "מכלל דבחודש ושבת מיחייב איניש לאקבולי אפיה רביה", והרי"ף והרא"ש בסוכה לא הביאו כלל את דינו של ר' יצחק. הבחנה זו בין לשון הגמרות נעשתה ע"י ה"פרי מגדים"⁶, הטוען, שמלשון הגמרא בראש השנה משמע רק מצוה בחודש ושבת, ולא חיוב. כך הוא מסביר את דעת ה"מגן אברהם" שם, וכך ניתן להסביר את הרי"ף והרא"ש אולי גם את הרמב"ם, שהחיוב הוא ברגל בלבד.

כך משמע גם מ"קיצור פסקי הרא"ש", שם הובא הדין בקצרה, כפי שהובא ברמב"ם, "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל", ללא איזכור של חודש או שבת.

5. עיי' ב"מ לג. שמואל שקרע על ההוא מרבנן שלימדו דין אחד.

6. "אשל אברהם" ס"י ש"א ס"ק ז'.

אף מרש"י משמע, שסובר שחיוב הקבלת הפנים הוא רק ברגל. הגמרא במסכת חגיגה (ג.) מספרת על ר' יוחנן בן ברוקה ור' אלעזר חסמא, שהלכו לקבל פני ר' יהושע בפקיעין. רש"י שם⁷ מסביר:

"יום טוב היה, שחייב אדם לכבד את רבו בהקבלת פנים, כדאמרין במסכת ראש השנה, מדוע את הולכת אליו היום, לא חודש ולא שבת".

6. שיטת ה"נודע ביהודה" לעומת שיטת "יערות דבש". - הקשר לבית המקדש

בעל "נודע ביהודה" (תנינא או"ח צד) מביא את דברי הריטב"א וז"ל ה"נודע ביהודה":

"וכבר הרגיש בזה (בקושי בגמרא) הריטב"א, הביאו הרי"ף (ר' יעקב פידנקי) בעין יעקב, וכל דבריהם דחוקים"⁸.

וכותב שדבריו דחוקים. לפיכך מציע ה"נודע ביהודה" דרך חדשה בהבנת גמרתינו. אמנם מדברי הפסוק משמע שיש להקביל פני רבו בחודש ושבט, אלא שאי אפשר להטיל חיוב על האדם להקביל פני רבו יותר משלוש פעמים בשנה, שלא יהיה כבוד רבו מרובה מכבוד שמים - שהרי לעלות לרגל מצווים רק שלוש פעמים בשנה. כדברי ר' ינאי (קדושין ל"ג) "אין תלמיד רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית, שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים".

והסביר שם תוספות (ד"ה אין ת"ח), ש"אינו רשאי" היינו שאינו חייב. דברים אלו של ר' ינאי נפסקו להלכה ברמ"א (יו"ד סימן רמב' סעיף טז). ואף שהרמ"א הביא דין זה בשם "יש אומרים" כי הטור (סימן רמב) הביא שיש חולקים על עיקר דינו של ר' ינאי, היינו משום שאפילו אם קם פעמים רבות מפני רבו אין כאן מיעוט כבוד שמים, משום שאם היה רואה פני השכינה בכל רגע, גם היה קם - כהסבר הטור שם. אך בנידון דידן, שהולך לביתו של רבו, אין לחייב יותר מ-ג' רגלים, אך מצוה יש גם כל חודש ושבט. לפיכך בימינו, שאין חיוב עליה לרגל על אף ש"שכינה לא זזה מכותל המערבי", לא יתכן לחייב להקביל פני רבו כלל. לפי דברי ה"נודע ביהודה" יש קשר בין מימרא זו של ר' יצחק למימרא הבאה: "חייב אדם לטהר

7. ד"ה להקביל פניו.

8. לפיכך יש לתמוה על בעל המאמר "הקבלת פני רבו ברגל - בקיבוץ" "בתחומין" חלק ג' - הטוען שה"נודע ביהודה" לא ראה את דברי הריטב"א.

עצמו ברגל", שנוהג רק בזמן שבית המקדש קיים, ולדברי ה"נודע ביהודה" אף החיוב בהקבלת פני רבו נוהג דווקא בזמן הבית.

ה"נודע ביהודה" מפרש "מכלל דבחודש ושבת איבעי ליה למיזל", שהיה מקום לחייב גם בחודש ושבת אך, כאמור, זה לא אפשרי ולכן זה נשאר בגדר מצוה ולא חובה.

כיוצא בזה יפרש ה"נודע ביהודה" את הגמרא בסוכה "מכלל דבחודש ושבת מיחייב איניש לאקבולי אפיה רביה", שהיה מקום לחייב על פי הפסוק אולם לא ניתן לחייב. עוד מוסיף ה"נודע ביהודה" שר' אליעזר, שאמר לר' אילעאי "אינדך משובתי הרגל" והגמרא הקשתה עליו מדברי ר' יצחק - היינו משום שר' אליעזר היה בזמן הבית, ועוד, שהרי הוא דורש את הפסוק "ושמחת בחגיך" לחיוב שהיה בבית - ולפיכך קשה עליו כיצד, אם כן, ניתן להקביל פני רבו.

האחרונים הרבו להקשות על דברי ה"נודע ביהודה"⁹. נביא רק חלק מדבריהם. בגמרא בסוכה (דף י:): מסופר על רב חסדא ורבה בר רב הונא שבאו לבית ריש גלותא בסוכות, ונחשבו שלוחי מצוה, רש"י (שם ד"ה שלוחי מצוה) מסביר שבאו להקביל פני ראש הגולה כי חייב אדם להקביל פני רבו ברגל. משמע שהחיוב נוהג אף לאחר חורבן הבית. כך הקשה ב"עמודי אש" (סימן ה' אות מב') ותירץ ש"הנודע ביהודה" יסביר את הגמרא, שהיו שלוחי מצוה לדבר אחר. לעיל בהבאת הגמרא בסוכה הוכחנו שהסיפור היה לאחר החורבן ולפיכך צריך לומר שר' אליעזר שחייב אדם להשאר ברגל - זה רק לאחר החורבן. ואף על פי כן הקשו עליו מר' יצחק. מכאן מוכיח "ערוך לנר" ועוד אחרונים שדברי ר' יצחק נאמרו גם בזמן הזה.

בספר "יערות דבש" (ח"א תחילת דרוש יב') התקשה בדברי ר' יצחק, פתח ברגל וסיים בחודש ושבת. לפיכך הסביר בדיוק ההיפך מ"הנודע ביהודה", דווקא בזמן שבית המקדש היה קיים, אין חיוב להקביל פני רבו ברגל שהרי "הקבלת פני רבו כהקבלת פני השכינה" כלשון המדרשים שיובאו לקמן, ממילא אין צורך להקביל פני רבו בשעה שמקביל פני השכינה ממש. אולם דווקא בחודש ושבת, כאשר אינו הולך להקביל פני השכינה - יש מקום ממידת החסידות להקביל פני רבו, משום שאי אפשר לחייב להראות בבית המקדש כל חודש וכל שבת, רק לעתיד לבא נאמר (ישעיה סו', כג'):

9. עיי' באוצר מפרשי התלמוד לסוכה שם. וכן במהדורה החדשה של ה"נודע ביהודה" בסופו.

"והיה מידי חודש בחודשו ומידי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפני".

לפיכך, השונמית שהיתה בזמן הבית, היתה פטורה מהקבלת פני הרב ברגל והלכה רק בחודש ושבת ממידת החסידות. ר' יצחק שהיה אחר החורבן, בא לחדש, שעכשיו שאין בית מקדש, חייב אדם לפחות להקביל פני רבו שהוא כראיית פני השכינה בזמן הבית. ולכן לא הזכיר ר' יצחק חיוב בחודש ושבת כי הוא רק ממידת החסידות.

וכן כתב בספר "בני יששכר" (מאמרי ר"ח, מאמר ב', ז') וכיון מדעתו לדברי ה"יערות דבש" יסוד מחלוקתם של ה"נודע ביהודה" וה"יערות דבש" הוא, מהו יסוד החיוב להקביל פני רבו. האם זה ענין של **כבוד רבו**, כהבנת ה"נודע ביהודה", וממילא עליה לרגל לא מהווה תחליף להקבלת פני רבו וכן לא יתכן לחייב יותר מעליה לרגל, או שמא הקבלת הפנים עיקרה **לטובת התלמיד**, להקביל פני השכינה המתגלמת ברבו. ממילא בזמן הבית די בחיוב התורה לעלות לרגל והחיוב של ר' יצחק הוא דוקא בימינו כתחליף לעליה לרגל. נמצינו למדים שלדעת ה"נודע ביהודה" דינו של ר' יצחק, להקביל פני רבו ברגל הוא דווקא בזמן הבית, ולדעת "יערות דבש", דווקא לאחר החורבן.

7. שיטת ה"טורי אבן" - חיוב ברגל ובראש בשנה

דרך חדשה נוספת בהבנת פשט הגמרא היא דרכו של בעל "טורי אבן" על הגמרא בראש השנה. לדבריו, חידושו של ר' יצחק בפסוק: "מדוע את הולכת אליו היום, לא חודש ולא שבת", ש"חודש" הוא ראש השנה שנקרא "חודש", כדברי הפסוק¹⁰ "תקעו בחודש שופר", ו"שבת" הוא רגל, כלשון הכתוב: "וספרתם לכם ממחרת השבת" שפירושו לאחר יו"ט ראשון של פסח (ויקרא כג' טו). ממילא מובן מדוע ר' יצחק חייב רק ברגל. בדבריו הוא מיישב מדוע הוקדם בפסוק חודש לשבת אף ששבת תדירה יותר¹¹.

מדבריו עולה חידוש גדול. אמנם אין חיוב בחודש ושבת, אך בראש השנה יש חיוב כמו ברגל. כמו כן, משמע שיש חיוב אף בזמן הזה. ואכן, בדור הקודם היו חסידים רבים נוסעים לרבם לימים נוראים. ברמב"ם מהדורת הרב קאפח, מביא בשם רס"ג ב"מגילת בני חשמונאי", שמתרגם "חודש" האמור בפסוק - "רגל".

10. תהילים פ"א, ד, גמרא ביצה ט"ז.

11. לפי דברי אביו של הרד"ק, שהובאו לעיל, לא קשה מדוע הקדים הפסוק חודש לשבת.

כוונתו שהרגלים נקראים "חודש" משום שנקבעים לפי קידוש החודש. לפי שיטת רס"ג מסביר הרב קאפח שאף "שבת" האמורה בפסוק אינה שבת בדוקא, אלא כינוי ליומא דפגרא, שבו אדם פנוי ממלאכתו ויכול להקביל פני רבו. יש בדברי רס"ג סיוע לדעת ה"טורי אבן", שאין מקור בפסוק להקביל פני רבו בכל חודש או שבת.

8. סיכום השיטות

בפרק זה ראינו הבנות שונות בדברי ר' יצחק המחייב להקביל פני רבו ברגל. רבינו חננאל והריטב"א מגדילים את החיוב אף לחודש ושבת אם התלמיד קרוב לרבו, לעומת רש"י והרמב"ם, וכנראה אף הרי"ף והרא"ש שהבינו את דברי ר' יצחק כפשוטם. לרמב"ם מדובר דווקא ברבו המובהק ויתכן שזו דעת רוב הראשונים. בין האחרונים ראינו את שיטת ה"נודע ביהודה" הטוען שהחיוב בטל בזמן הזה, לאחר חורבן הבית. לעומתו טוענים ה"יערות דבש" וה"בני יששכר" - שעיקר החיוב הוא דווקא לאחר החורבן. עוד ראינו את שיטת ה"טורי אבן" המוסיף לרגלים את ראש השנה.

III. משמעות החיוב להקביל פני רבו.

1. סיבת החיוב וחיוב הנשים

יש לברר מהי סיבת החיוב להקביל פני רבו, האם בשביל לחלוק כבוד לרבו, או כדי ללמוד תורה, או שדין זה נובע מ"כבוד הרגל", כשם שנצטוינו ללבוש בגדים יפים ברגל, או לעלות לבית המקדש. יתכנו גם טעמים נוספים, כפי שיובא לקמן. לדיון זה על סיבת החיוב, ישנה השלכה ברורה לחיוב נשים במצוה זו. בפשטות, הדיון צריך להיות בכוון הפוך. מתוך נקודת מוצא שנשים חייבות, שהרי מקור החיוב הוא אישה, יש לדון על טעם המצוה. אך כבר ראינו לעיל שיש הסוברים שהחיוב הוא רק ברגל, וההליכה בחודש ושבת היא רק מצוה ולא חיוב ממילא לא לומדים מהאישה השונמית אלא את המצוה ולא את החיוב, ולכן יתכן שנשים אמנם פטורות והשונמית נהגה לפנים משורת הדין, כמי שאינו מצווה ובכל זאת עשה. מאידך, לשיטת הסוברים שהחיוב הוא כל חודש ושבת, כנלמד מהשונמית, לכאורה ברור שאף נשים חייבות.

כידוע, אישה פטורה מתלמוד תורה, וכתוצאה מכך מכל מצוות עשה שהזמן גרמן (קידושין לה), יתר על כן, אישה נשואה פטורה ממצות כיבוד אב ואם, אף שאין הזמן גרמה, כי רשות אחרים עליה (שם). לפי טעם זה, לכאורה היא אף פטורה מלהקביל פני רבה, כי רשות בעלה עליה.

ראשית נדון בסיבת החיוב ולאחר מכן בחיוב נשים לאור דברי ה"פני יהושע",
הצל"ח ומהר"ץ חיות.

הרמב"ם מביא הלכה זו (הלכות ת"ת ה', ז') בפרק הזן בכבוד רבו. אף רש"י
(חגיגה ג.) הדגיש:

"יום טוב היה, שחייב אדם לכבד את רבו בהקבלת פנים".

נמצא שלשיטתם הטעם הוא כבוד רבו.

לדעת הריטב"א, שחייב להקביל פני רבו בכל יום אם הוא בעירו יתכן להסביר
שהקבלת פני רבו קשורה ללימוד תורה. כך עולה מדברי ה"פרי מגדים" (א"א סימן
תקנד' ס"ק יב') הכותב, שבעלה של השונמית אמר לה "לא חודש ולא שבת", אף
שיש מצוה להקביל פני רבו בכל יום, כר' יעקב איש כפר חיטייא (חגיגה ה: - הובא
לעיל), משום שהקבלת הפנים כל יום היא לשמוע דבר תורה ונשים פטורות מלימוד
תורה. לכן דוקא בחודש או בשבת, שבאים לכבד את הרב שייך החיוב גם בנשים
משמע מדבריו, שחיוב הקבלת הפנים בכל יום שייך לחובת תלמוד תורה, אלא ששם
יש גם את הטעם של כבוד רבו. טעם נוסף מצינו באחרונים, שהתלמיד מקבל מהרב
תוספת קדושה. ה"נודע ביהודה" (תניינא או"ח צד') כותב, שמהשונמית למדנו שיש
מקום להקביל פני רבו בחודש ושבת, כי אלו ימים שיש בהם תוספת קדושה, שהרי
יש בהם קרבן מוסף, ואז גם על הרב נתווסף שפע להשפיע על תלמידו. יש שהבינו
שכוונתו להשפיע יותר דברי תורה, אך לפי זה קשה מדוע יש לחייב נשים בכך, ואכן
לדעת ה"נודע ביהודה" אף נשים בעקרון חייבות. לכן צריך לומר, שכוונתו, שנתווסף
שפע רוחני על הרב להשפיע קדושה ויראת שמים, בין בדברי תורה ובין בדברי מוסר
שאומר, ובזה שייכת גם אישה. וכן כתב בספר "בני יששכר" (בהקדמה):

"על כן אמרו חז"ל חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, כי הקדושה העליונה
הנשפעת מן הקודש בקדושת הזמן, אין ערך הרב דומה לתלמיד,
ובהקבלתו פני רבו והיו לאחדים, פניהם איש אל אחיו משפיע ומקבל והיו
לבשר אחד, כמדליק נר מנר".

בהמשך שם כותב ששפע זה מועבר על ידי דברי תורה.

יש להדגיש שלדעת ה"נודע ביהודה", עיקר הטעם הוא כבוד רבו, ולכן הגיע
למסקנה שמצוה זו נוהגת רק בזמן הבית, כמבואר לעיל. עוד משמע, שתולה את
השפע הנוסף ברב, בקרבן מוסף, ורק בזמן הבית, לעומת בעל "בני יששכר" שמדבר
על "קדושת הזמן" ומחייב אף לאחר החורבן.

מקור לטעם זה נמצא במדרשים ובירושלמי. במדרש רבה (בראשית סג' ו') מסופר על רבקה:

"ותלך לדרוש את ה', וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותם הימים? והלא לא הלכה אלא למדרש של שם ועבר! אלא ללמדך שכל מי שהוא מקביל פני זקן כמקביל פני שכינה".

וכן במדרש תנחומא (כי תשא כז') על הפסוק (שמות לג', י') "והיה כל מבקש ה' יצא אל אוהל מועד אשר מחוץ למחנה", אומר המדרש: "כל מבקש משה אין כתיב כאן, אלא כל מבקש ה', מכאן אמרו המקבל פני זקן כאילו מקבל פני השכינה".

צריך לשים לב, שבמדרשים לא מוזכרת הקבלת הפנים דוקא ברגל או בחודש ושבתי, ואף על פי כן נחשב הדבר להקבלת פני השכינה, כדעת הריטב"א, שהקבלת פנים שייכת בכל יום, עוד יש להעיר, שבמדרש לא מדובר דווקא על רבו, אם כי מדובר על "גדול הדור" שכבר ראינו את דברי "תרומת הדשן" ו"השולחן ערוך" שיש לו דין של רבו המובהק. ואף בירושלמי שהובא לעיל (עירובין תחילת פ"ה) ש"כל המקבל פני רבו כאילו מקבל פני שכינה", אף בדברי הזוהר דלעיל (דברים רסה' ב') נאמר, שחייב אדם לקבל פני השכינה בכל חודש ושבתי, ומיהו השכינה - רבו.

מן הירושלמי הנ"ל, עולה טעם נוסף לחיוב הקבלת פני הרב לפחות ברגל והוא "שימושה של תורה". הירושלמי מביא את הדרשה המפורסמת על הפסוק (מלכים ב', ג', יא'): "ויאמר, פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו", "אשר למד תורה אין כתיב כאן, אלא אשר יצק מים", ובתלמוד הבבלי (ברכות ז'): התוספת: "מכאן שגדולה שימושה של תורה יותר מלימודה". משמעות טעם זה, שהתלמיד לומד ממעשי הרב והתנהגותו כיצד לקיים את התורה בפועל, ודבר זה שייך גם באישה, אף שלא שייך בה שמוש הרב במובן הפשוט.

טעם זה משתמע מדברי ה"פני יהושע" (ר"ה טז:), הכותב שהשונמית היתה חייבת להקביל פני הנביא אלישע, למרות שאישה פטורה מתלמוד תורה, משום: "שהיתה תדיר אצלו והכירה במעשיו שהיה איש קדוש".

ה"פני יהושע" מדגיש ו"הכירה במעשיו", שבאה ללמוד ממעשיו. וכאן יש מקום לברר את עיקר חיוב הנשים במצוה זו, שהזמן גרמה. ה"פני יהושע" מסביר, שמצד הסברה היה מקום לחייב להקביל פני רבו בכל שעה, אלא שאי אפשר לחייב, משום ביטול מלאכה, שהרי הדין אומר (ב"מ לג.) "אבידתו ואבידת רבו - אבידתו קודמת". לכן חייבים רק בשבת וברגל, שאין בהם מלאכה, ואישה, שאסורה במלאכה בראש

חודש, חייבת להקביל פנים גם בראש חודש (טושו"ע סימן תיזו). לפיכך, ברור מדוע ר' יצחק מחייב להקביל פני רבו ברגל בעוד שהפסוק מדבר על ראש חודש. כי רק באישה יש חיוב בראש חודש, וגבר פטור כי עסוק במלאכתו. כיוצא בזה כתב הצ"ח (ר"ה שם) ואף הסביר שדברי הגמרא "מכלל דבחודש ושבתי מיחייב איניש..." מוסבים על ראש חודש שחל להיות בשבת - כי בראש חודש שחל ביום חול - רק נשים חייבות. ה"פני יהושע" מדגיש שאין זו מ"ע שהזמן גרמה כי חיובה בעקרון כל הזמן, והצ"ח מדגיש שאף אישה נשואה, שרשות בעלה עליה, חייבת להקביל פני רבה כי בשבת וראש חודש אסורים במלאכה, וממילא עיתותיה בידה להקביל פני רבה, ואכן חייבת בימים אלו גם בכיבוד אב ואם. כנגד דעות אלו, של "פני יהושע" וצ"ח - כתב מהר"ץ חיות (ר"ה שם) שאכן אישה פטורה מלהקביל פני רבה, שהרי זו מצות עשה שהזמן גרמה. יתר על כן, בגמרא בראש השנה (ר"ה לג.) נאמר, שמעכבין את הנשים שלא יתקעו בשופר בראש השנה, והסביר שם רש"י (ד"ה "הא נשים"), שמכיון שפטורות מתקיעת שופר, ככל מ"ע שהזמן גרמה, אם תוקעות עוברות על "בל תוסיף". לפיכך אסור לאישה להקביל פני רבה ברגל, אלא אם רצונה להקביל פני רבה - תעשה זאת דווקא בחודש ושבתי. וזה הפשט בדברי ר' יצחק, חייב אדם להקביל פני רבו ברגל - מתוך זה נאמר לאישה לבוא דוקא בחודש ושבתי. לפי שיטת מהר"ץ חיות, הגורם לדין הוא הרגל, לפיכך יתכן שטעם הדין הוא כבוד הרגל, ולפי שהיא מ"ע שהזמן גרמה נשים פטורות לגמרי.

דברי הר"ח והריטב"א, שהובאו בפרק הראשון, מסייעים ל"פני יהושע" ולצ"ח, שאין כאן מ"ע שתלויה בזמן אלא החיוב בכל אחד הוא כפי קרובו לרבו. אמנם לפי הרמב"ם וסיעתו, שהחיוב הוא רק ברגל יש מקום לדברי המהר"ץ חיות. בספר "סדר משנה" (על הרמב"ם הלכות ת"ת שם) הסביר, שהקבלת פני הרב תלויה בזמן, בכל זאת נשים חייבות - כי מצווה זו היא חלק ממצות כיבוד רבו ובמצות כיבוד רבו נשים חייבות. טעם נוסף כתב שם, שיתכן שמצות עשה בדברי קבלה ולא מן התורה - אף שהזמן גרמה - נשים חייבות¹². אמנם ה"פני יהושע" כתב בפשיטות, שנשים פטורות מ"ע שהזמן גרמה וכל שכן אם החיוב הוא רק מדברי הקבלה.

בפרק זה ראינו מספר טעמים לחיוב הקבלת פני רבו. לרש"י והרמב"ם הטעם הוא כבוד רבו. לריטב"א הטעם הוא לימוד תורה ולכן הגר קרוב לרבו צריך לקבל

12. ותלה זאת במחלוקת רשי ותוספות על חיוב נשים בתפילה (ברכות כ).

פניו בכל יום. טעם נוסף שהוזכר באחרונים הוא קבלת תוספת קדושה מהרב שהרי "המקבל פני זקן כמקבל פני השכינה" טעם נוסף המשתמע מהירושלמי הוא לצורך שימושה של תורה הגדול מלימודה. טעם אפשרי נוסף הוא כבוד הרגל.

2. יסוד החיוב - דאורייתא או דרבנן

בספר שדי חמד (ח"ג עמוד 163) מביא בשם ספר "פתח הדביר", שמצות הקבלת פני רבו היא דאורייתא. מאידך, מביא שם בשם "שער אפרים" שמנה מצוה זו בכלל המצוות דרבנן. ה"שדי חמד" עצמו סובר, שאין זו מצוה דאורייתא, ולכל היותר יש בה חיוב מדברי קבלה.

נראה לבאר, שדעת הסוברים שמצוה זו היא מדאורייתא, משום שהיא נכללת במצוות כבוד רבו שהיא מן התורה. הרמב"ם בספר המצוות (מצוה רט"ו) כלל הרבה מצוות בתוך המצוה של "כבוד רבו" ויתכן שמצוה זו היא כעשיית מלאכה בחולו של מועד, שלדעת רבים מן הראשונים אסורה דאורייתא אלא שמסרה הכתוב לחכמים איזו מלאכה לאסור וכן בנידון דידן - ובפרט שיש לה מקור מדברי קבלה.

בפשטות, נראה שמצוה זו היא מדברי קבלה, כנלמד מהאישה השונמית. אין נראה לומר שהמצוה היא מדרבנן והפסוק הוא אסמכתא בעלמא, כי ר' יצחק נוקט בלשונו: "שנאמר מדוע את הולכת אליו" ולא לשון של אסמכתא כמו "מאי קראה"¹³. ניתן לפרש, שאף בעל "שער אפרים" שהביא ה"שדי חמד" בשמו שסובר שהמצוה דרבנן וכולל אותה עם מצות ההליכה לבית האבל ולבית המשתה, סובר בעצם שמקור המצוה מדברי קבלה אך קורא לה מצוה מדרבנן, שהרי אף ההליכה לבית האבל ולבית המשתה מוזכרות בתנ"ך. גם פורים נחשב מצוה מדרבנן למרות שחיובו מדברי קבלה. ועל אף שיש נפקא מינה הלכתית בין מצוה מדברי קבלה למצוה מדברי סופרים, פעמים רבות קוראים מצוה מדרבנן למצוה מדברי קבלה.

כנגד דעות אלו שמביא ה"שדי חמד" כתב בספר "מועדים וזמנים" (ח"ד שיז') שאין כאן חיוב מוחלט אף לא מדרבנן אלא מצוה בעלמא. ואף שר' יצחק נקט לשון "חייב אדם", הרי זה כעין המאמר "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי". על דבריו יש להעיר, שמקור מאמר זה במדרש אגדה (אליהו רבה פרשה כג), ולא בלשון חייב נאמר אלא:

13. רמב"ן בהשגותיו לשורש הראשון בספר המצוות לרמב"ם.

"לפיכך יהיו אומרים כל אחד ואחד מתי יגיעו מעשי למעשה אברהם יצחק ויעקב, שלא קנו העולם הזה והעולם הבא אלא בשביל מעשיהם הטובים ותלמוד תורה".

אמנם מצינו באותו מדרש, וכן במשנה מפורשת (סנהדרין פ"ד מ"ה): "לפיכך חייב אדם לומר, בשבילי נברא העולם". אך נראה, שאין להשוות מאמר הלכתי למאמר מוסרי. יתר על כן, מסתבר שאף החיובים המוסריים הינם חיובים מוחלטים ולא רק מצוה בעלמא, אלא ש"חייב אדם לומר", לאו דוקא בפה, אלא להתנהג על פי כללים אלו.

בפרק הבא נביא את דעת "מחצית השקל", הסובר שחיובו של ר' יצחק הוא מדרבנן, כי מהפסוק משמע מצוה ולא חיוב.

IV. פסיקת ההלכה

1. השמטת הטור והשולחן ערוך

לעיל בפרק הראשון, הבאנו שהרי"ף, הרמב"ם והרא"ש הביאו את דברי ר' יצחק להלכה. אולם הטור והשולחן ערוך השמיטו דין זה. אמנם בהלכות שבת (סימן שא סעיף ד) ובהלכות תשעה באב (תקנד' סעיף יב'), הביא השולחן ערוך, שאם הולך לדבר מצוה, כגון להקביל פני רבו, מותר לו לעבור במים בשבת או בתשעה באב - אך לא הובא דין זה כחיוב אלא כ"מצוה" בעלמא. יתר על כן, אין דין זה, המתיר מעבר במים, מדבר דווקא ברבו, אלא אף במי שגדול ממנו בחכמה. והט"ז (סימן שא' ס"ק ב') מוסיף, שאף תלמיד שרבו צריך לו, מותר לרב לעבור במים בשבת להקביל פני תלמידו. כבר ראינו לעיל שדינו של ר' יצחק, המחייב להקביל פני רבו, הוא דוקא ברבו המובהק לפי הבנת הרמב"ם. הכסף משנה לא חלק על הרמב"ם, לפיכך נראה שאין קשר בין דין זה לבין חיוב הקבלת פני רבו.

ה"נודע ביהודה" (תנינא, או"ח צד') עומד על השמטה זו, והסביר שאכן בזמן הזה, לאחר חורבן בית המקדש, אין לחייב ולהקביל פני רבו כשם שאינו חייב להקביל פני השכינה בבית המקדש על אף ש"שכינה לא זזה מכותל המערבי" (שמות רבה פרשה ב').

בספר "שערי תשובה" (סימן תקכט ס"ק ב') הביא את דברי ה"נודע ביהודה" הללו כהסבר להשמטת הטור והשו"ע. בספר "מועדים וזמנים" (ח"ד שיז') טוען המחבר, שכל דין זה של הקבלת פנים הוא מצוה בעלמא ולא חיוב, אף בזמן הבית. לכן השמיט השו"ע חיוב זה, והביאו רק בלשון "דבר מצוה" כדלעיל. בכך הוא

מבאר את השאלה בה פתחנו מאמר זה. מדוע ר' יצחק מחייב רק ברגל ולא כל חודש ושבט, משום שהכבוד לרב בכך שמבקרים בביתו, הוא בזמן שרגילים לבקר גם אנשים אחרים ולפי זה - כל דור ומנהגיו. בזמנו של ר' יצחק וכן גם בזמנו מבקרים רק בחג ובחול המועד, ולכן רק ברגל חייבים להקביל פני הרב. כלומר, ר' יצחק למד מהאישה השונמית רק את העיקרון אך זמני החיוב משתנים בכל דור ודור. כמו כן, כיום אין מצוה לאישה להקביל פני הרב, משום שאז נהגו נשים לבא ולשאול את פי הנביא אך כיום אין דרכן בכך.

יש להעיר על דבריו, שבכך הוא מסביר מדוע השו"ע נקט לשון מצוה ולא חיוב, אך הוא מתעלם מכך שב"מצוה" זו כלולים לדעת השו"ע לא רק רבו, וכפי שהובא לעיל, מסתבר שהשו"ע לא התכוון לדינו של ר' יצחק אלא השמיט אותו - כהבנת ה"נודע ביהודה".

ב"תחומין" (ח"ג הקבלת פני הרב בקיבוץ) מובא בשם הרב ליכטנשטיין, להסביר את השמטת השו"ע בכך, שכבר נהגו הרבנים למחול על כבודם בדבר זה על מנת שלא להטריח.

2. שיטת ה"מגן אברהם" - "חיוב", "מצוה" ו"ענין"

בסימן ש"א (סעיף ד'), פוסק השו"ע שמותר לעבור באמת המים בשבת למי שהולך לדבר מצוה, כגון להקביל פני רבו. על כך כותב ה"מגן אברהם" (ס"ק יב') שזו רק מצוה ולא חיוב, כי דוקא ברגל יש חיוב, ובחודש ושבט - מצוה. הוא מוסיף שאיש ואישה שויים בחיוב זה, שהרי הדין נלמד מהשונמית, וכדלעיל.

"מחצית השקל" מסביר, שהמ"א למד זאת מכך שר' יצחק מחייב רק ברגל ומסיים "מכלל דבחודש ושבט מיבעי לה למיזול". כלומר, מהפסוק לומדים שיש רק מצוה בחודש ושבט, וחיוב הוא רק ברגל. יש להעיר על דבריו שהוא לא מתייחס לגירסת הגמרא בסוכה "מכלל דבחודש ושבט מיחייב איניש". יתר על כן, לדבריו שהשונמית רק עשתה "מצוה" ולא חיוב, מנין למ"א שאישה חייבת כאיש. אלא נראה שהמ"א הולך בשיטת הרמב"ם וסיעתו שחייב ברגל, ויתכן שדוחה את גירסת הגמרא בסוכה או שמסביר אותה כמו ה"נודע ביהודה", שהיה ראוי לחייב, אך לא ניתן לעשות זאת שלא יהיה כבוד רבו מרובה מכבוד שמים או כמו ה"טורי אבן" שחודש ושבט שבפסוק אינם כפשוטם, או כיתר ההסברים שהובאו לעיל, ובכל אופן משמע שהמ"א סובר, שהפסוק מלמדנו חיוב ולא מצוה, מכך שכתב שאיש ואישה חייבים. בסי' תקנ"ד, מתיר השו"ע לעבור במים בתשעה באב למי שהולך לצורך מצוה כמו להקביל פני רבו. המ"א (ס"ק יב') בא להסביר כיצד יתכן שלהקביל פני

רבו בתשעה באב, שהוא יום חול, נחשב דבר מצוה. המ"א נותן שני הסברים: א. הולך ביום חול להקביל פני רבו בשבת ב. אף שאין חיוב להקביל פני רבו בכל יום, מכל מקום יש מצוה, כמו שמצינו בר' יעקב, בסיפור במסכת חגיגה (ה:). "מחצית השקל" מדייק, שיש בדברי המ"א שתי גישות שונות. בסי' ש"א ובתירוץ הראשון בסי' תקנ"ד, הוא סובר שבחודש ושבת יש מצוה וביום חול אין ממש מצוה, אך יש "ענין" בכך כמו שנהג ר' יעקב. בתירוץ השני בסי' תקנ"ד, הוא סובר שביום חול יש מצוה, ובחודש ושבת יש חיוב. בפרי מגדים (א"א סימן שא' ס"ק ז') מנסה לתלות שתי גישות אלו בהבדל הנוסחאות בין הגמרא בראש השנה ובסוכה. בראש השנה נאמר: "מכלל דבחודש ושבת מיחייב איניש" משמע בחודש ושבת חיוב, וביום חול מצוה. נמצא שהמ"א הבין שברגל יש ודאי חיוב ובחודש ושבת יש להסתפק אם זו מצוה או חיוב.

3. הקבלת פני הרב למעשה

בספר "מועדי הראיה" (עמודים לט-מ) מסופר על גדולי ירושלים שהיו מקבלים פני הרב קוק בכל ראש חודש, כדעת ר"ח דלעיל וכדברי הזוהר הקדוש. אף מסופר על ה"נזיר", שהלך פעם ברגל מירושלים לחברון להקביל פני הרב קוק בראש חודש אלול, וכותב על עצמו ש"הלך להקביל פני השכינה - מרן שליט"א". וכן ראינו לעיל שכך כותב הזוהר. למעשה רבים וטובים מקילים בחיוב זה, וזאת מכמה סיבות שראינו לעיל:

- א. שיטת ה"נודע ביהודה", שבימינו אין חיוב אלא מצוה והסכים עימו ה"שערי תשובה", אלא שמשמע שהמ"א לא סובר כך.
- ב. סומכים על הרמב"ם שהחיוב הוא רק ברבו המובהק, ואין זה מצוי כיום, אך לפי זה צריך להקביל פני גדול הדור, שהשו"ע פסק שדינו כרבו מובהק. אך, כאמור, יש חולקים על כך.
- ג. כבר נהגו הרבנים בימינו למחול על כבודם בזה, כדי שלא להטריח את תלמידיהם, ואולי אף כדי שלא להטריח את עצמם ואת ביתם בעמידתם לקבל פני תלמידיהם.
- ד. סומכים על השמטת השו"ע דין זה. אלא שיש להעיר, שבשו"ת "שרידי אש" (חלק ב' סוף סי' קכ"ה) כתב שאין ללמוד כלום מהשמטת הטור והשו"ע.
- ה. סומכים על שיטת ה"מועדים וזמנים" שמעיקרא כל דין הקבלת פני הרב אינו חיוב גמור אלא מצוה. אלא ששיטה זו קשה לקבלה וכפי שהוסבר לעיל.